

MIHAI VITEAZUL ȘI BANATUL

Marea epopee antiotomană de la sfârșitul veacului al XVI-lea de sub conducerea lui Mihai Viteazul a suscitat numeroase comentarii și aprecieri. Mai apoi, unirea Țării Românești cu Transilvania și Moldova a consacrat momentul crucial din activitatea marelui domn.

Aproape fiecare ținut românesc și-a revendicat și dovedit natura și trăinicia legăturilor cu Mihai Viteazul. În acest context se părea că Banatului, vecin cu Țara Românească, nu-i revenea nici un merit în acțiunile vremii și că nu au existat contacte nici directe și nici mediate între bănățeni și domnul muntean sau oamenii acestuia. Părerea este greșită și ea provine din necunoașterea sau nestudierea amănunțită a documentelor epocii. Tot atât de adevărat este și faptul că acestea se află răspândite în diverse locuri din țară și din Europa, iar adunarea lor într-un corpus unitar nu a fost încă înfăptuită. Nici istoricul bănățean Ion Sirbu — care a dat la iveală monumentală sa lucrare asupra domniei lui Mihai Viteazul — nu a reușit să completeze acest gol; în relatările sale întâlnim abia cinci mențiuni despre legături munteano-bănățene și acestea tangențiale¹.

Vom încerca să prezentăm câteva dintre acțiunile sau manifestările comune ale muntenilor și ale lui Mihai Viteazul cu bănățenii. Acestea nu sînt, și nici nu au pretenția că sînt complete, dar sperăm să completeze imaginea asupra naturii și valorii acestor raporturi, constituindu-se totodată într-un îndemn pentru viitor.

Primele mențiuni documentare cunoscute despre interesul proaspătului domn al Țării Românești — Mihai Viteazul — față de Banat sînt cuprinse într-o scrisoare trimisă din București, pe data de 17 aprilie 1594, banului de Lugoj-Caransebeș, Gheorghe Palatici². Domnul i se adresează banului ca între buni vecini, înștiințându-l despre o serie de lucrări pe care i le spune prin viu grai Toma postelnicul, trimis de el la Caransebeș. Sînt lucruri — menționează Mihai — care nu pot fi încredințate hîrtiei: „Fiindcă am fost nevoiți să trimitem la Domnia Ta pentru deosebite lucruri de nevoie pe postelnicul curții noastre Toma prin care am vestit pe Domnia Ta din belșug despre toate lucrurile din caea pricină rugăm

¹ Ion Sirbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, Ed. Facla, Timișoara, 1976.

² Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, București, 1933, p. 75.

pe Domnia Ta, pe prietenul nostru vecin binevoitor, să-i credeți vorbele pe care le spune cu cuvintele noastre“.

Aceste lucruri neîncredințate hîrtiei dar rostite prin viu grai sînt în certă legătură cu pregătirea răscoalei antiotomane a bănățenilor, acțiune de care domnul muntean nu a fost străin și pe care a sprijinit-o pe ascuns. Faptul că Mihai Viteazul nu este de loc străin de aceste evenimente în pregătire ne-o dovedește și călătoria întreprinsă de el incognito prin Banat în luna iunie a aceluiași an 1594.

Intrat prin Valea Cernei, Mihai coboară pînă la culoarul Cerna—Timiș, după care urcă pe valea Nerei — prin Almăj — și în cele din urmă ajunge în tabăra răsculaților de la Virșeș. Aici ia jurămîntul de credință al răsculaților față de coaliția antiotomană, în numele principelui Transilvaniei, Sigismund Bathory. Cei doi domni sînt uniți prin recenta alianță, iar răscoala românilor și sîrbilor bănățeni reprezintă semnalul declanșării luptelor antiotomane atît pentru Transilvania cît și pentru Țara Românească. Prezența lui Mihai în tabăra de la Virșeș este certificată de o scrisoare a căpeteniilor răsculaților datată la 13 iunie: „Vrem să vestim pe Domnia Ta, că a venit între noi Mihai Voevodul și ne-a găsit adunați în tabără, vreo mie. De aceea am trimis în toate părțile pe acest pămînt și în doua sau trei zile se pot aduna cinci sau șase mii. Iară chinejii și creștinii se adunară cu toții aici și jurară înaintea lui Veli Mironit Sava și a Vlădicăi și a Voevodului Mihai, că slujesc cu toții cu credință și devotament Maiestății Sale Craiului...“³.

În zilele imediat următoare reîntorcerii sale la București, Mihai Viteazul mijlocește parvenirea unei scrisori de-a lui Sigismund Bathory către sultan, prin care principele transilvan — la sfaturile aceluiași Mihai — încearcă să-l inducă în eroare pe sultan și Poarta Otomană asupra intențiilor reale ale principatului ca și asupra neamestecului acestuia în problemele bănățene⁴. Lipsa practică de ajutor transilvan — Sigismund Bathory își pregătea căsătoria — pentru răsculații din Banat va contribui la înăbușirea răscoalei. Mihai Viteazul — în ciuda sprijinului acordat — nu poate să intervină pe față de partea bănățenilor întrucît pregătirile sale armate nu erau încă încheiate, și riscul unei intervenții armate otomane la nordul Dunării era iminent. Mulți dintre răsculații scăpați din lupta de la Becicherecul Mare vor trece munții și vor lupta ani în șir în armatele muntene. Printre aceștia pot fi enumerați un Deli Marcu, un Teodor, un Sava Temișvaraș („țimișoreanul“)⁵.

Semnalul războiului antiotoman îl dă Mihai abia în toamna anului 1594, prin cunoscuta acțiune a măcelării turcilor din București. Un contingent transilvan este trimis la 31 octombrie 1594 la București pentru ajutorarea domnului. Printre cei 2 000 de oșteni se află și bănățeanul Ștefan Beceș (Békes)⁶, care peste cîțiva ani va fi căpitan de Lugoș.

Pentru perioada de început a luptelor antiotomane conduse de către Mihai Viteazul, o legendă culeasă în veacul trecut în Banat vorbește despre lupte ale muntenilor cu tătarii în preajma Orșovei; la aceste lupte

³ *Ibidem*, p. 78—79.

⁴ *Ibidem*, p. 84, document din 23 iunie 1594.

⁵ Cel mai cunoscut dintre ei este Deli Marcu, comandant de haiduci liberi, din anul 1597 trecut în serviciul lui Mihai Viteazul.

⁶ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XII, București, 1903, p. 288.

participă și contingente bănățene sub comanda banului de Lugoj-Caransebeș — Gheorghe Palatici — iar Mihai devine subiectul central al acestei legende datorită hotărârii sale de a sparge toate butoaiile cu băutură ale propriei armate spre a-și păstra oștenii în deplină stare de luptă⁷.

În cursul lunii iunie 1595, după reîntoarcerea sa din campania anti-otomană dunăreană, Mihai îl trimite pe același ban, desigur participant la lupte, la cancelarul principatului transilvan, bănățeanul Ștefan Iosica⁸. Cancelarul și cu banul — amândoi bănățeni și puternic atrași de personalitatea puternică a domnului muntean — trebuiau să-l convingă pe Sigismund Bathory despre lealitatea domnului muntean și să-l antreneze pe șovăielnicul principe în campania antiotomană.

O mărturie indirectă, cea a italianului Silvio Piccolomini, îl prezintă pe Gheorghe Palatici revenit deja la București înainte de 19 octombrie 1595, după îndeplinirea misiunii sale diplomatice; cu această ocazie el își prezintă serviciile domnului muntean, împreună cu cei 60 de oameni ai bamberiului său⁹. Iată așadar că raporturile inițiale, de bună vecinătate au evoluat spre raporturi mult mai strînse, de colaborare. Cum altcumva s-ar fi integrat Palatici cu întreg banderiuul său în rîndurile armatei lui Mihai, dacă nu ar fi avut aceleași convingeri?

Din păcate, documentele nu mai detaliază participarea acestui banderiu la luptele din următorii ani. Cert este că la încheierea lor Palatici se reîntoarce în Banat. Îl aflăm în 1599 la curtea noului principe transilvan, cardinalul Andrei Bathory, care-l trimite la București cu o misiune îngrată: să-i ceară lui Mihai părăsirea scaunului domnesc; misiunea se încheie cu un schimb de scrisori¹⁰, dar fără nici un rezultat — lucru deosebit de previzibil. Cu toate acestea, Gheorghe Palatici nu-și pierde stima lui Mihai Viteazul, de care-l legau atîtea fire.

Legăturile lui Mihai cu comandanții de haiduci liberi — corpuri militare compuse din creștini care acționează în slujba cîte unui nobil, principe, domn etc., și de multe ori împotriva otomanilor — sînt ceva mai cunoscute, prin prisma relațiilor cu Baba Novac. În afara acestuia, apar documentar și alți comandanți care stabilesc relații cu domnul muntean. Unul dintre aceștia este și acel Deli Marcu, participant la răscoala bănățenilor din 1594 și despre care un raport venețian din 2 martie 1596 menționează că a fost ales comandantul celor 2 000 de haiduci liberi¹¹. Aproximativ în același timp aceștia prezentaseră lui Sigismund Bathory capturile făcute în detrimentul pașei de Timișoara, semn că operațiunile militare — chiar de mai mică amploare continuă în Banat. Nu peste mult timp același Deli Marcu cu haiducii săi figurează în rîndurile oștirii lui Mihai Viteazul. Importanța deosebită a acestui corp de armată a haiducilor liberi este relevată de solul imperial Erich Lasota în anul 1597, atunci cînd acesta se referă la planurile militare ale domnului muntean¹². Aceste corpuri erau alcătuite îndeosebi din români și sîrbi, din zonele ocupate de turcii otomani sau din cele aflate la frontierele Imperiului Otoman și se remarcă printr-o eficiență deosebită în luptele antiotomane. Astfel de

⁷ Nicolae Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1940, p. 39.

⁸ *Călători străini în Țările Române*, vol. IV, București, 1974, p. 121.

⁹ *Ibidem*, vol. III, București, 1972, p. 567.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 515.

¹² Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XII, p. 361.

trupe de haiduci liberi se aflau și pe cuprinsul Banatului, numărul lor crescînd în acest ultim deceniu al secolului al XVI-lea și datorită conflictelor militare dintre creștini și otomani.

După unele păreri contemporane, reținute de cronicarul Stefan Szamösközy, celebrul haiduc Baba Novac s-ar fi născut în satul Poreča, de pe insula cu același nume de pe Dunăre¹³. Această informație nu face decât să confirme unele supoziții sau aluzii anterioare privind o posibilă origine bănățeană a lui Baba Novac. Faptele sale de arme sînt bine cunoscute și nu vom insista aici asupra lor.

Mai puțin cunoscute sînt legăturile Banatului cu Mihai Viteazul în perioada 1596—1598, deși ele au existat. Gîndindu-ne la dorința deja cunoscută a lui Mihai de a uni cele trei țări române trebuie să presupunem că — cel puțin pentru acțiunea care viza cucerirea Transilvaniei — Mihai a întreținut relații active cu Banatul de Lugoj-Caransebeș, subordonat principatului, dar favorabil acțiunii de apropiere și unire a celor două țări românești. Un singur episod anterior acțiunii militare din 1599 relevă faptul că ajutorul militar muntean sosit în sprijinul lui Sigismund Bathory în 1598 este cantonat la Lugoj¹⁴. Putem întrevădea aici și alte fațete ale viitoare acțiuni unificatoare a voievodului Mihai și a poziției pe care o vor adopta bănățenii față de acest eveniment.

Poziția reală a românilor bănățeni față de acțiunea unificatoare întreprinsă în toamna anului 1599 de către Mihai Viteazul este relevată de o altă însemnare a cronicarului Szamösközy care notează — în preajma bătăliei de la Șelimbăr — că „oștile de la Lipova, Ienopole și Lugoj nu au sosit în ziua luptei în sprijinul cardinalului, dacă ar fi sosit, altfel s-ar fi întîmplat lucrurile”¹⁵. Reținem atît poziția, cît mai ales importanța militară deosebită a acestor trupe în balanța victoriei scontate pentru partida Bathoreștilor.

Nu se cunoaște cu precizie și nici măcar cu aproximație numărul bănățenilor care au luptat sub comanda directă a lui Mihai Viteazul în campaniile sale antiotomane sau a celor din Transilvania și Moldova, dar cunoaștem numele cîtorva bănățeni care-l înconjoară odată cu intrarea în Transilvania și-l slujesc cu credință pînă la dispariția de pe Cîmpia Turzii.

Unul dintre aceștia este nobilul George Borțun zis și Pitar, din Caransebeș, căruia domnul Țării Românești și al Transilvaniei îi dăruiește satul Sărăzani aparținător cetății Jdioara pentru slujbele sale credincioase¹⁶. Reținem din cuprinsul documentului citat și titlul lui Mihai vis-a-vis de Banat: „*eiusdem Cis Transilvaniam partiumque eidem subiectorum fines exercitus Generalis capitaneus*” adică căpitan general al armatei Banatului (a părților „cis“-transilvane). Același George Borțun va fi unul dintre „provisori“-i domnului în Transilvania în momentul cînd acesta pleacă spre Moldova în primăvara anului 1600. Pentru devotamentul arătat în aceste împrejurări, Borțun primește pe 11 august 1600 răsplata domnească sub forma unei donații pentru o casă în Caransebeș¹⁷.

¹³ I. Crăciun, *Cronicarul Szakösközy și informațiile sale privitoare la români, 1566—1608*, Cluj 1928, p. 143—144.

¹⁴ *Ibidem*, p. 36.

¹⁵ *Ibidem*, p. 136.

¹⁶ Andrei Veress, *op. cit.*, vol. VI, București, 1935, p. 1—2.

¹⁷ *Ibidem*, p. 84—85; în documentul emis de Mihai Viteazul pe 18 aprilie 1600 din Alba-Iulia, apare drept „vornic”.

Beneficiari ai grației voievodale sînt și frații Ciocănești, castelani ai cetății Jdioara, pe care o apăraseră în mai multe rinduri; pentru aceste merite primesc la 18 februarie 1600 cîteva posesiuni și sînt înobilati¹⁸. Acești frați sînt originari dintr-un sat Ciocănești, așezat în zona estică a Banatului de Lugoj-Caransebeș.

Dintre nobilii care-l sprijină pe Mihai odată cu intrarea sa în Transilvania, un anume Paul Keresztesi primește la 6 decembrie 1599 posesiunile Homojdia și Românești ce aparțin tîrgului Marginea, ca semn al bunăvoinței voievodale¹⁹. Majoritatea covîrșitoare a populației românești din Banatul de Lugoj-Caransebeș îl sprijină pe voievod fără rezerve, iar acesta recunoscînd importanța strategică a zonei în contextul militar românesc, reușește să-și păstreze sentimentele favorabile ale populației locale. Garnizoane muntene sau credincioase domnului ocupă principalele fortificații din zonă²⁰. Trupele banului de Lugoj-Caransebeș, Andrei Barcsay (Bârcian) participă alături de Mihai la campania moldoveană, dovedindu-se viteze și credincioase.

Intenția lui Mihai de a stăpîni întreg Banatul, este vizibilă încă din luna decembrie a anului 1599, întrucît deja la 14 decembrie, polonul Valentin Walawski notează din Turda că voievodul se pregătește peste iarnă ca să meargă împotriva Timișorii și să asedieze spre vară cetatea turcească²¹. Unirea Moldovei cu celelalte două țări românești amină aceste dorințe, deși unul dintre secretarii domnului notează: „umblă zvonul, îndeobște că Mihai Vodă a hotărît că de cum se va întoarce din Moldova, va împresura Timișoara”²².

Acestui deziderat, Mihai îi va consacra timp și importante forțe umane. Încă din iarna anului 1599, Baba Novac și cei 4 000 de haiduci ai săi își aveau garnizoana la Lipova, de unde urmăresc cu atenție mișcările turcilor²³. Încercînd tăria garnizoanelor otomane, pe 11 februarie oamenii lui atacă orașul Timișoara și mahalalele sale ucigînd dușmanii înțilniți în cale, prădînd zona și luînd cu ei prizonieri²⁴. Acțiunea continuă prin intermediul acestor trupe de haiduci, despre comandantul unora dintre ele — cunoscutul deja Deli Marcu — știindu-se deja la 4 martie la Veneția că a atacat 4 castele din preajma Timișorii, silind dușmanul să le evacueze²⁵. Victoriile fulgerătoare ale celor aproximativ 6 000 oameni ai lui Mihai care luptă în Banat și ajung pînă la Pančevo — pe malul Dunării în fața Belgradului — unde-și fac tabără, provoacă îngrijorare la Istanbul la 28 martie cînd știrile despre aceste expediții ajung la sultan²⁶.

Tot în acest interval de timp, martie—aprilie 1600, se situează și asediul întreprins de trupele credincioase lui Mihai asupra cetății Jdioara, apărată de bănățeanul Nicolae de Harmadia, unul dintre puținii nobili localnici rămași credincioși familie Bathory. După 27 de zile de asediu tru-

¹⁸ *Ibidem*, p. 157—158.

¹⁹ Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene*, Timișoara, 1981, p. 115—116.

²⁰ Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XII, p. 536, document ce menționează faptul că la 8 decembrie 1599 erau garnizoane muntene la Lipova, Ineu, Siria, Lugoj, Caransebeș.

²¹ *Călători Străini în Țările Române*, vol. IV, p. 181.

²² *Ibidem*.

²³ Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XII, p. 788.

²⁴ Andrei Veress, *op. cit.*, pvol. VI, p. 40 și 41.

²⁵ Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XII, p. 752.

²⁶ *Ibidem*, p. 809—810.

pele se îndreaptă spre Lipova și de aici spre Alba Iulia de unde pleacă spre Moldova. Acest nobil de Harmadia va fi răsplătit pentru faptele sale credincioase de către un alt principe din familia Bathory, anume Gabriel, pe 7 septembrie 1605²⁷.

Un alt fapt semnificativ pentru poziția mării majorității a nobilimii locale față de Mihai îl reprezintă acel Gheorghe Farcaș, numit comandant al cetății Lipova de către Mihai, probabil în primăvara sau vara anului 1600, și care deși schimbat de voievod din funcția lui, luptă alături de el la Mirăslău²⁸.

Indiferent de rezultatul confruntărilor militare din zonă, Mihai Viteazul păstrează gândul reintegrării Banatului și păstrării acestuia sub conducerea sa. Aflat la Praga, în discuțiile cu împăratul Rudolf al II-lea, domnul român cere și argumentează aceste pretenții. Ele vor fi stipulate și în tratatul semnat în iarna anilor 1600—1601²⁹. Mihai cere și obține recunoașterea stăpînirii sale asupra cetăților bănățene Timișoara, Felnac, Arad, Cenad, Becicherecul Mare, Pančevo și Berini, aflate deocamdată sub stăpînire turcească. Această stăpînire este valabilă atît pentru el personal cît și pentru urmașii săi în linie bărbătească. Iată așadar un gînd vizionar: eliberarea părților bănățene aflate sub ocupație otomană și păstrarea întregii zone sub stăpînirea sa și a urmașilor săi.

Evenimentele din vara anului 1601 nu-i mai vor permite împlinirea acestor dorințe, dar bănățenii vor păstra în amintirea lor imaginea unui domn viteaz, aflat aproape de suferințele și năzuințele lor, care a știut să-i ajute și alina și care i-a alăturat sieși în acțiunea de împlinire a idealului de unitate și independență.

IOAN HAȚEGAN

MICHEL LE BRAVE ET LE BANAT

(Résumé)

L'étude se rapporte aux relations que Michel le Brave, le prince des Pays Roumains, les a eu pendant son règne avec cette région roumaine.

Chacunes de principautés roumaines avait réclamé jusqu'à ce moment la nature et l'ampleur des relations avec ce brave prince et il paraît que le Banat n'eût

²⁷ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. IV, Budapesta, 1883, p. 240.

²⁸ Radu Păiușan — Corneliu Sav, *Lupta antiotomană în Banat și Mihai Viteazul*, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. IX, Timișoara, 1983, p. 35.

²⁹ Referitor la aceste discuții preliminare semnării tratatului vezi rapoartele comisarilor imperiali din 16 aprilie 1600 la Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XII, p. 840; din iulie 1600 la *Ibidem*, p. 961, pentru raportul și hotărîrea dietei dintre 10—16 iulie 1600 vezi și *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, vol. I, București, 1983, p. 524 și 552. Iată un fragment din punctul 6 al discuției din iulie: „Cum cetățile de pre margini ce se vor slobozi din mina păgînilor spre Domnia Lui, Timișoara, Felnacu, Cenadul, Becicherecul, Panciova, Beriniul, cu toate ținuturile cîte sînt pînă la Dunăre — să fie moșie fir pre fir și prea feata”.

jamais eu une telle relation. Mais voilà que ces relations sont d'une nature complètement différente et extrêmement intéressante.

Les principaux aspects sont soulignés maintenant, aspects qui démontrent l'étroite interdépendance entre les actions militaires de Michel le Brave, et les habitants de la contrée de Banat pendant la période de 1594—1597.

La participation nombreuse des habitants de Banat aux actions militaires et politiques de Michel le Brave, à la période de 1599—1601 confirme l'attachement de ceux-ci à l'idéal de l'union politique des Pays Roumains réalisé par le courageux prince.